

Vukac pođe i on mu otvori vrata i uljeze kod Jakup-age. U to dođe serdar Filip i vojska i Luka Bajov sa ovom drugom, i grad se napuni punan, i učinismo svi šemnak iz pušaka.

Pošto udari zora poče se boj oko Žabljaka i izčerasmo Turke, samo izostade ni kuća Perkočevića i kuća na Cukalj. U njih se bješe zatvorio Spahija Lekić s Podgoričanima i s Žabljačanima, a druga vojska i roblje pobježe. I taj isti dan dođe Milo Martinović s Cetinjanima i bismo se osam dana s Turcima, dokle im dođe pomoć od Skadra. Mi videći da je mnogo vojske turske ostavi Žabljak i dođi doma.

DRUGI ULAZAK U ŽABLJAK U DOBA KNJAZA DANILA PETROVIĆA.

Godine 1853.²⁷⁾ glavari od Ceklina i Ljubotinja Prele Belov Vujović, pop Stevo Pejović, Savo Luketin Strugar, Kenjo Stankov Janković i ja vojvoda Petar Vujović, i s nama dvadeset druga pođi i uza stube uljezi

²⁷⁾ Žabljak su Crnogorci prepadom zauzeli 11 novembra 1852 (a ne 1853 kao što vojvoda omaškom kaže) a napustili su ga 13 decembra 1852), na protest iz Petrograda. (St. Stanojević, Narodna Enciklopedija, I, 724).

u grad Žabljak. Božo Prelov Vukmirović posječe jednoga nizama, a druge zarobismo. Selim-ağa zatvoren u kulu i zovemo ga na predaju, a on odgovara: Ne predajem. Od društva njegova tri Turčina razvališe zid od kule i utekoše po noći. A pošto svanu opet ga zovemo na predaju. On reče:

— Predaću se, samo da mi ne uzimate oružje, jer sam bio vazda dobar i vjeran svome caru, kao što i vi znate. Ali mu rekosmo:

— Predaj se, a oružje ostavi u tvoju kulu, ili čekaj se gđemo te topom.

On se predade i s društvom izide, i uzemo grad Žabljak i počesmo boj s Turcima oko grada. Kad im dođe muka oni svi izbježaše, samo ostade kuća Perkočevića i Cukalj. Onda knjaz Danilo naredi top u Filipov Krš,²⁸⁾ da se gđe kuća Perkočevića. I počesmo gđat i iz prve obalio šljeme, a Turci utekoše pod volat i bismo se s njima za šest neđelja dana i s naše strane bi mrtvijeh i ranjenih oko 30 ljudi a s njihove strane i do 40 ljudi.

U to naše stojanje Turci prikupi vojsku i objači. Mi videći da se ne možemo držat u grad učini dogovor da u veče izlazimo. I u izlazak rani se gospodin Mašan Savov Petrović i dođi doma a Žabljak ostade u turske ruke.

²⁸⁾ Brdašće u blizini Žabljaka.

ORKO

Samo u zapadnim i primorskim hrvatskim krajevima ima rašireno narodno vjerovanje o noćnom strašilu, koje se različito zove: orko, orho, orkul, orso, orbo, manjimorgo, njorko (norko od l'orco, kako ga gospoda talijanska zovu). Nastaje u izvjesnim prilikama (por. Zb. XXV. 383.) od smeća, radi čega se zove i smetinjak ili posmetinjak. Za sobom ostavlja smrad, te i čovjek, koji se na njega namjerio, smrdi (Zb. X. 269—270). Pretvara se u magare (ili pule ili mazgu), a svatko ga ne može vidjeti. On stoji na putu ili na polju, čeka, da tko prođe, i želi da uzjaše na nj; ako ne, sam se podvuče pod čovjeka, a tada naraste kao najveći brijež i zanese čovjeka kamo god pa ga tu ostavi. Neki ga miješaju s vukodlakom ili smatraju da orko ortači s vukodlacima.

Najstarije svjedočanstvo o tom liku u našim stranama imamo od I. Lovrića, Sinjanina iz XVIII. stoljeća,^{*)} a zove ga:

*) O Ivanu Lovriću publikujem monografiju u »Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena« Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

orko (orco), maninorgo¹⁾ i to za zagorsku Dalmaciju. U srednjoj i zagorskoj Dalmaciji sačuvalo se to vjerovanje do dana današnjega n. pr. u Vrgorcju (Zbornik I. 228), u Bukovici (IV. 117, XXV. 383—384), u splitskim Poljicima (X. 269), u Zaostrogu (makarsko primorje XXIII. 198); osim toga na Hvaru, i na Braču,²⁾ u Rabu,³⁾ Labinu (Istri).⁴⁾ Nalaziti će se

¹⁾ Osservazioni sopra diversi pezzi del »Viaggio in Dalmazia del sig. ab. A. Fortis. In Venezia 1776., p. 201. — Osim toga nalazimo tomu vjerovanju u Dalmaciji potvrdu u Francesco Carrara: La Dalmazia descritta etc. Zara, 1846, str. 161: maninorgo (maninorso). Isti ima i o vadi (»eco«) str. 165. (Isp. o »vadi« moj članak u »Narodnoj Starini« (VII. 1928. str. 100.)

²⁾ »Glasnik zem. muzeja« Sarajevo 1897. s. 481 sl., 485 (Manjimorgo, Orho, Orso (Orco).

³⁾ M. Kušar u »Radu« 118 s. 21: Orkul, neko strašilo nalik na mijeh, izvodi iz tal. orco, nekakva ljudožderska grdosija, i iz lat. Orkus (bož podzemnoga svijeta).

⁴⁾ Kukuljević, »Arkiv« XI. s. 257. — U

jamačno još drugdje, ali je i navedeno dovoljno, da zaključimo, da mu je područje ograničeno na Jadransko istočno primorje, na Istru i Dalmaciju. Možemo naslućivati također, da, kako ni nazivi stalno nijesu hrvatski, tako ni domovina ni podrijetlo nije hrvatsko ni slavensko, nego da ga treba tražiti na zapadu, u Talijana, ili stalnije u Latina, Romana. Još ćemo stalnijim smjehom udariti, ako uočimo, da se vjerovanje uvriježilo i kod Nijemaca.⁵⁾ Ako koju njemačku knjigu o narodnom praznovjerju uzmemo naći ćemo, da i Nijemci znaju i kazuju o Orku pod imenom Org, Orgen, Lorggen, Norg, Norggen, Nörgl, Nörglein i to u

Máchal Hanuš, Nákres slovanského bájesloví. Praha, 1891. s. 183. nalazi se, da u Crnoj Gori i Hercegovini nazivaju vampira ovim nazivima: t e n a c, t e j n a c ili L o r k o, O r c o (tako po časopisu Srbadija II), a u Dalmaciji je poznat pod imenom k o z l a k (Wisla, IV. 671). — Na to mi je napomenuti, da je netočno identificirati navedene likove narodnog praznovjerja. Vuk nije doznao ni zabilježio ista o »lorku« i sličnom. Ipak će biti sve ograničeno na Dalmaciju i Istru. Još jedan primjer za to: »Kada žene čiste kuću subotom, pak ono smetlište ne izbace odma na đubar, nego uoči nedjelje poslije otpočitka sunca, ili u nedjelju prije sv. Liturgije, onda ti od istog smetlišta zaleže se u đubretu životno četveročno podobno puletu« (Jakov Ardalić — iz sjev. Dalmacije — u Srbsko-dalmat. magazinu 1867., str. 451).

⁵⁾ K. S i m r o c k, Handbuch der deutschen Mythologie. Bonn, 1887, VI. Aufl. s. 351, 429, 433; I. Z i n g e r l e, Sagen aus Tirol. Innsbruck, 1891. s. 588, 84—85, 2, 77, 124, 208—209; H e n n e A m - R h y n, Die deutsche Volkssage, 1879. II. Aufl. s. 267—268; M. M e y e r s, Sagen-Kränzlein aus Tirol. Innsbruck, 1905. s. 346 (Norken u Tirolu), a i J. G r i m m, Deut. Myth. 1854. I.⁵ S. 454 (u romanskim gatkama poprimio je starorimski bog Orcus narav posve šumskogoga boga; opisuje se kao crn, dlakav, štetinjast, više u velikom nego u malenom obliku, gotovo kao div; katkada se pojavljuje dobrodušan, štiti i spašava; dolazi u više pripovijedaka u talijanskom »Pentamerone« od G. B. Basile, njem. prevedeno i izdano g. 1846. u Bresslau).

njemačko-tirolskim krajevima, a znači zemnog duha, noćnu utvaru, šumskog čovjeka, diva, divovsku sablast, redovito talijanskoga jahača. Njemački nazivi dolaze od talijanskoga »Orco« (L'Orco), lat. Orcus (bog podzemlja, podzemne tame, iz koje se svaka sablast može razviti).

Tako smo došli do zaključka, da sve ono pričanje o orku, lorku, njorku i t. d. u Dalmaciji i Istri nije naše narodno nego uneseno izvana budi usmenim budi književnim putem. Usmeni put ne možemo pratiti ni kontrolirati, ali za književni put moglo bi se reći, da će se biti i kod Hrvata njim raširilo vjerovanje o lorku i dr. Tu je već poslužila zbirka »il Pentamenore«, ili koja druga knjiga, koju su Hrvati pročitali i motiv o Orku raširili u narod, a to mora biti bilo davno, kad Iv. Lovrić Sinjanin još g. 1776. u svojoj knjizi govori o »lorku« kao o našem narodnom praznovjerju.

Orkus (grč. orkos, zakletva) značio je kod Rimljana boža podzemlja, pa i sam podzemni svijet. U legendama i gatkama znači fantastično biće, giganta s nevjerovatnom jakošću i divljaštvom, jer su i ljudožderi; ima ih i muških i ženskih, kao i u francuskom l'ogre, l'orgesse (Ogri Onóri Hungari, Huni, por. Boccardo, Nuova enciclopedia italiana). Za promjenjivost orkova lika pruža nam podatak Giambatt. Basile (* 1575., † 1632.) u »Pentamerone« I. br. 9: »Po ovim šumama ide demonov orko, koji svaki dan mijenja oblik: sad lav, sad jelen, sad mađarac, pa sad jedna stvar, pa sad druga, i na hiljadu načina povlači nesretnike, koji se susretnu s njim, u pećinu gdje ih pojede«. U istom zborniku kano i u još starijem od G. Franc. Straparola, Le piacevoli notti (I. izdanje god. 1550.) ima više pripovijedaka o orcima, čak i morskima, i o orkicama, odakle će se biti proširilo i u Dalmaciju. Nadodajem, da se je motiv o orku (orbu) pomiješao s motivom o tencu (vjedogonja, vukodlak), tako na pr. Ljubiša Šć. M., Pripovijesti. Dubrovnik, 1889. s. 243—244 (pop pred zoru, na raskršću, naišao na mađare, a na njemu mijeh ulja, uz mađare nikoga; dak popov skinuo mijeh, a pop uzjahao na mađare, kad najednom mijeh progovorio i od sebe skočio na mađarca i t. d.).

Dr. Marijan Stojković.

NEKROLOZI

U Londonu je umro 14. V. 1932. Čedomilj Mijatović. Rođen je 6. X. 1842. u Beogradu. Iza svršena liceja 1862. studirao je kao srbijanski stipendist političko-ekonomске nauke u Münchenu, Leipzigu i u

Zürichu, 1865. bio je suplent, već 1866. profesor Velike škole, koju je 1869. napustio i postao načelnik u ministarstvu finansija. Tako je došao u dodir s regentom Jovanom Ristićem, koji je za maloljetnosti potonjeg